

ERLI-ZAYIPLINIŪ ULIWMA MŪLK HUQIQIY REJIMINE ULIWMA KLASSIFIKATSIYA

Erejepova Dilbar Polatovna

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar instituti
Miywe-sabzavotshılıq, awıl xojalıǵı ónimlerin saqlaw hám qayta islew texnologiyası fakulteti
Yurisprudenciya qàniygeligi 2-kurs studentı

Qàllibekova Zulxumar Berdibekovna

Ilmiy basshı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12593126>

Annotatsiya. Bul maqlada erli-zayıplınıń ulıwma mŭlkinin huqıqıy rejimin belgilew hám ámelge asırıw protsesslerinde payda bolatuǵın sotsial munasábetler haqqında sóz etilgen.

Gilt sózler: mŭlk, huquq, klassifikatsiya, yuridikalıq, neke shártnaması.

GENERAL CLASSIFICATION OF THE LEGAL REGIME OF PROPERTY GENERAL PROPERTY

Abstract. This article talks about the social relations that arise in the process of determining and implementing the legal regime of common property of husband and wife.

Key words: property, law, classification, legal, marriage contract.

ОБЩАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМА СОБСТВЕННОСТИ ОБЩАЯ СОБСТВЕННОСТЬ

Аннотация. В данной статье говорится об общественных отношениях, которые возникают в процессе определения и реализации правового режима общего имущества мужа и жены.

Ключевые слова: имущество, право, классификация, правопорядок, брачный договор.

Huqıqıy rejim tŭsinigi yurisprudensiyada ayırıqsha áhmiyetke iye bolatuǵın tŭsinik esaplanadı. Arnawlı bir social mŭnasábetler sistemasında obiectlerge salıstırǵanda belgilengen qaǵıydalar, talaplar yamasa obiectler maydanınan subiectler tárepinen ámelge asırılıwı mŭmkin bolǵan is- háreketlerdin shegarası huqıqıy rejimi mánisinde ańlatıladi. Tsivilistikada bolsa huqıqıy rejim tŭsinigi kóbinese mal-mŭlk hám mŭlk huqıqı obiectlerine salıstırǵanda yamasa ulıwma huqıq obiectlerine salıstırǵanda qollanıladı. Eger ámeldegi nızamshılıq normalarında “huqıqıy rejim” termini qollanılasada, teoriyada bul termin keń qollanıladı hám ulıwma mániste obiectke salıstırǵanda belgilengen huqıqıy qaǵıydalar sisteması mánisinde tŭsiniledi.

Shańaraq huqıqında da “huqıqıy rejim” termini kóbinese shańaraq mŭlki, erli-zayıplınıń dın ulıwma hám bólek mŭlki sıyaqlı munasábetlerde belgilewge salıstırǵanda qollanıladı. Sol tárepten de erli-zayıplınıń dın ulıwma mŭlki tŭsinigi hám ulıwma mŭlkke salıstırǵanda erli-zayıplınıń dın huqıqlarına tiyisli normalarda kórsetilgen qaǵıydalar jıyındısın ulıwma mániste erli-zayıplınıń ulıwma mŭlkinin huqıqıy rejimi (huqıqtın mazmunı, mal-mŭlkke salıstırǵanda belgilengen talaplar, subiectler wákillikleriniń shegaraları) retinde tán alıw mŭmkin.

Shańaraq huqıqı boyınsha ádebiyatlarda huqıqıy rejim shańaraq aǵzalarınıń óz-ara hám úshinshi shaxslar menen munasábetleriniń huqıqıy tártipke salınıwi hám de buyımlarǵa salıstırǵanda nızam yamasa shártnamada belgilengen huqıqıy qaǵıydasi retinde aytiladi. Shańaraq

ağzaları mülkiniñ teoriyalıq tárepten bir qatar tiykarlı versiyası I. V. Jilinkova tárepinen usınıs etiledi. Ol huqıqıy rejimdi shańaraq ağzalarınıñ mal-mülk boyınsha kelip shıǵatuǵın muna'sibetlerin hám de olardıń usı mal-mülkke salıstırǵanda huqıq hám minnetlemelerdiñ tusımı hám muǵdarın anıqlawshı baǵdarınıñ háreketi nátiyjesinde payda bolatuǵın birden-bir tártipke salıwshılıq dúzilisine iye huqıqıy qurallar kompleksi, dep ta'riypleydi¹.

Yuridikalıq ádebiyatlarda “huqıqıy rejim” kategoriyası boyınsha bir- birine jaqın bolǵan bir qatar pikirler, qarawlar hám jantasıwlar usınıs etiledi. Kópshilik qánigeler “huqıqıy rejim” kategoriyası arnawlı bir qaǵıydalar, normalar hám ta'replerdiñ ulıwma jıyındısın ańlatıwın atap ótedi. S. S. Alekseev huqıqıy rejimdiñ ápiwayılastırılǵan modelin usınıs etedi. Onıñ pikirine kóre, tiyisli huqıqıy instrumentler jıyındısining tiykarında minez-qulıqtıń ulıwma ruxsat etilgen hám qadaǵan etilgenlik shegarası hám olardan kelip shıǵatuǵın huqıqıy tártipke salıw tipleri – ulıwma ruhsat etilgen yamasa ruhsat alıw talap etiletuǵın ta'rep jatadı².

I. L. Bachilovtıñ pikirine qaraǵanda, huqıqıy rejim ulıwma mániste “arnawlı bir predmet, múnasibet yamasa jaǵdayǵa salıstırǵanda qatnasıwshılar tárepinen bul predmet (obiyekt yamasa arnawlı bir jaǵday) boyınsha ámel etiliwi talap etiletuǵın normativ ornatilǵan qaǵıydalar bolıp, arnawlı bir predmettiñ huqıqıy jaǵdayın belgilew múmkinshiligini beredi hám arnawlı bir jaǵdayda subiyektlerdiñ minez qulqına salıstırǵanda talaplar hám principlerdi ańlatadı³”.

Pikirimizshe, huqıqıy rejim bul da'slep arnawlı bir huqıqıy múnasibet ushın ornatilǵan qaǵıyda bolıp, ol bir waqtıń ózinde tiyisli múnasibetke tásir etiwdiñ huqıqıy quralları hám usıllarınan ibarat boladı. Bunday huqıqıy qural hám usıllar huqıqıy tártipke salıwdıń elementleri retinde huqıqıy haqıyqatlıq hám hádiyseniñ rejimini belgileydi. Mısalı, mal-mülktiñ huqıqıy munasibet obiyektini retinde belgileniwi, oǵan salıstırǵanda huqıqqa iye bolıw shártleri, mal-mülk subiyektiniñ wa'killikleri, mal-mülktiñ puqaralıq mámilesinde bolıw kriteriyaları jáne onıñ háreketleniw shegaraları, mal-mülkke salıstırǵanda huqıqlardıñ payda bolıwı tiykarları jáne bul huqıqlardıñ biykar bolıwı tiykarları mal-mülktiñ huqıqıy rejimini belgileytuǵın elementler bolıp tabıladı. Álbette, huqıqıy rejim kategoriyası huqıq obiyektiniñ barlıq jaǵdayın (bar ekenligi, sub'ektke tiyisililigi, mámileda bolıwı, oǵan salıstırǵanda huqıqlarınıñ biykar bolıwı) ańlatatuǵın huqıqıy quralları hám metodlar hám de olardıñ elementlerin názerde tutadı hám huqıqtıñ háreketleniw shegaraların ańlatadı. Sol kózqarastan erli-zayıplınıñ mal-mülkiniñ huqıqıy rejimi de áyne oǵan salıstırǵanda belgilengen huqıqıy qurallar, usılları hám elementleri jıyındısı bolıp, olarda erli-zayıplınıñ dıń ulıwma mal-mülkke salıstırǵanda huqıqlarınıñ mazmunı hám shegarasını ańlatadı.

F. S. Kandiba erli-zayıplınıñ mal-mülkiniñ huqıqıy rejimi degende, mal-mülkke salıstırǵanda er-hayadıń óz huqıq hám minnetlemelerin ámelge asırıw boyınsha háreket (háreketsizlik) lerin tártipke salıwshı yuridikalıq qaǵıydalar sisteması túsiniledi. Erli-zayıplınıñ mal-mülkiniñ huqıqıy rejimine minezleme berilgende, erli-zayıplınıñdıñ hár birin mal-mülktiñ qaysı túrine salıstırǵanda huqıqqa iye ekenligi hám de bul huqıqtıñ shegara máselesi zárúrli áhmiyetke iye boladı. Basqasha aytqanda, erli-zayıplınıñ dan hár biri qaysı mal-mülkke

¹ Жилинкова И. Е. Правовой режим имущества членом семьи. – Харьков, 2000. – 115 с.

² Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. – М.: Юридическая литература, 1989. – С.

³ Юридическая энциклопедия / отв. ред. Б. Н. Топорнин. М., 2001. С. 812.

salıstırğanda hám qanday sheńberde iyelik qılıw, paydalanıw hám biylik etiw boyınsha óz háreketlerin ámelge asırıwı, huqıqıy rejim mazmunın quraydı.⁴

Erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń huqıqıy rejimin belgileytuǵın tiykarǵı qaǵıydalar Ózbekstan Respublikasınıń Shańaraq kodeksi (OK) de belgilengen. Biraq OKda erli-zayıplınıń dıń ulıwma múlk huqıqı emes, bálki ulıwma múlk túsiniǵiniń ulıwma kriteriyaları názerde tutılǵan. Atap aytqanda, OKniń 23- statyası 1-bólimine kóre, er hám hayaldıń neke dawamında arttırǵan mal- múlki, sonıń menen birge neke belgilengenge shekem, bolajaq erli-zayıplınıń dıń ulıwma qarjıları esabına alınǵan mal-múlki, eger nızam yamasa neke shártnamasında basqasha jaǵday kórsetilmegen bolsa, olardıń birgeliktegi ulıwma múlki esaplanadı.

OKdagi usı qaǵıyda er hám hayaldıń ulıwma múlki retinde kórsetiletuǵın mal-múlk bolıwı ushın tómendegi ush tiykarǵı shártni názerde tutadı :

- 1) mal-múlk neke dawamında arttırılǵan bolıwı kerek;
- 2) nekeden aldın, yaǵnıy neke belgilengen kúnge shekem arttırılǵan mal-múlk tek ǵana bolajaq er-hayaldıń ulıwma aqshası esabına alınǵan bolıwı zárúr;
- 3) keltirilgen shártler tiykarında arttırılǵan yamasa alınǵan mal-múlk tek ǵana nızam yamasa neke shártnamasında basqasha jaǵday kórsetilmegen bolsa erli-zayıplınıń dıń ulıwma múlki bolıwı múmkin.

Usı shártlerdiń dáslepki ekewi úshinshi shárt menen tıǵız baylanıslı bolıp, úshinshi shártdegi tiykarlar dáslepki eki shártni biykar etiwı yamasa ulıwma erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń huqıqıy rejimin ózgeritiwı múmkin. Sebebi, erli-zayıplınıń neke shártnamasın dúziw arqalı tek ǵana neke dawamında arttırılǵan mal-múlkti er hám hayal hár birewiniń bólek jeke múlki retinde belgilew, kerisinshe nekeden aldın er hám hayaldıń hár birine tiyisli bolǵan jeke mulkti de ulıwma múlk quramına kirgiziw múmkin. Neke shártnaması shańaraqqa tiyisli-huqıqıy tártipke salıwdıń dispoziitiv metodı bolıp, ol arqalı tárepler múlkshilik muna'sibetlerge salıstırğanda nızamda belgilengen barlıq talaplar hám qaǵıydaların ózgeritiwleri yamasa olardı biykar etiwleri múmkin. Sol sebepli erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń túsiniǵi hám usı waqıtta huqıqıy rejimin aytqanda, neke shártnaması mudamı esaptan tısqarı hám táreplerge berilgen dispoziitiv qaǵıyda retinde áhmiyetli esaplanadı.

V. O. Vasilenkoniń pikirine qaraǵanda, erli-zayıplınıń múlktiń huqıqıy rejimi shańaraq huqıqınıń dispoziitiv normaları menen belgilenedi. Nızamshılıqqa kóre kóp er- hayal mal-múlkiniń nızamlı hám shártnamalı rejimi ajratıladı. Bunda erli-zayıplınıń mal-múlkiniń nızamlı rejimi bolıp, erli-zayıplınıń dıń birgeliktegi ulıwma múlki rejimi názerde tutıladı. Erli-zayıplınıń dıń birgeliktegi múlki bolıp, nızamda belgilengen tártipte dúzilgen neke dawamında arttırılǵan mal-múlki esaplanadı.⁵

Bul pikirge qosılǵan halda shańaraq huqıqında erli-zayıplınıń ulıwma mal- múlkiniń eki túrdegi huqıqıy rejimi, yaǵnıy nızamlı rejim hám shártnamalı rejimi belgilengenligin atap kórsetiw kerek.

⁴КандыбаФ.С.Проблемыправовогорежимаимущественныхотношенийсупруговвсветесоциологическихисследований// Общество иправо.2013.- №3(45),-С.93

⁵ВасиленкоВ.О.Законныйи договорныйрежимимуществавсемейныхправоотношенияхгражданроссийскойфедерации:проблемытеории ипрактики:Автореф.Дис...канд.юрид. наук.– М.:2008.–8 с.

Qanigelardıń atap ótiwinshe, erli-zayıplınıń mal-múlkiniń nızamlı rejimi olardıń birgeliktegi ulıwma múlki bolıp, neke shártnamasında basqasha jaǵday názerde bomaǵanda ǵana ámel etedi⁶. Sol sebepli erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń nızamlı rejimi qatań júzege keletuǵın huqıqıy munasábetler sistemasın tashkil etpeydi. Basqasha aytqanda, nekediń dúzilisi erli-zayıplınıń buyım-múlkiniń nızamlı rejimi júzege keliwi ushın jetkilikli bolmaydı. Onıń ushın tárepler passiv jaǵdayda bolıwları, yaǵnıy neke shártnamasın dúziw huqıqları ámelge asırılmaslıǵı kerek.

Erli-zayıplınıń mal-múlkiniń shártnamalıq tártibi, ádetde, erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń ekinshi rejimin yaǵnıy, ulıwma úlesli múlk qaǵıydaların názerde tutadı (shártnamada basqa jaǵday da belgileniwi múmkinligi bunnan tısqarı). Shártnama rejimde er hám hayaldan hár birewiniń ulıwma mulkdagi úlesi jazılıwı hám usı úles tiykarında er hám hayaldıń hár biri mal-múlkke salıstırǵanda óz wákilliklerin ámelge asırılıwı múmkin.

OKning 31-statyası 1-bólimine qaray, er hám hayal neke shártnamasına kóre birgeliktegi ulıwma múlktiń nızamda belgilengen rejimin ózgeritiwge, er hám hayaldıń barlıq buyım-múlkine, onıń ayırım túrlerine yamasa er hám hayaldan hár birewiniń mal-múlkine salıstırǵanda birgeliktegi, úlesli yamasa bólek iyelik qılıw rejimin ornatiwǵa haqlı bolıp tabıladı.

Usı normada neke shártnamasın dúziw arqalı er hám hayal mal-múlkke salıstırǵanda iyelik qılıwdıń tómendegi úsh tártibi názerde tutıladı :

- birgeliktegi iyelik;
- úlesli iyelik;
- óz aldına iyelik.

Erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń shártnamalıq tártibi boyınsha belgilenetuǵın mal-múlkke salıstırǵanda úlesli iyeliktiń belgileniwi er hám hayal hár birewiniń anıq úleslerin belgilew hám bul úleslerdi biylik etiw boyınsha huqıqların názerde tutadı. Bunday jaǵdaylarda er- hayaldıń ulıwma úlesli múlkin biylik etiwde, erli-zayıplınıń ulıwma múlkiniń nızamlı rejimindegi sıyaqlı er yamasa hayaldıń óz-ara shártlesiwge tiykarlangan razılıǵı talap etilmeydi. Er hám hayal bul jaǵdayda óz úlesi sheńberinde razılıǵın ańlatadı.

Neke shártnaması menen belgilengen bólek iyelik bolsa, birgeliktegi hám úlesli iyelikten ayırıqsha túrde “ulıwma múlk” túsiniǵi hám rejimin biykarlaw talap etedi. Bul jaǵdayda “erli-zayıplınıń dıń ulıwma múlki” túsiniǵi huqıqıy mazmunga iye bolmaydı. Sebebi, neke shártnamasında bólek iyelik belgilengende, er hám hayaldıń hár birine tiyisli mal- múlk bólek ajratıladı. Mısalı, avtomashina hám kvartira kúyewge, hawli hám jer uchastkasına bolǵan huqıq hayalǵa, kárxana hám firma kúyewge, tigiw tsexi hám sawda dúkanı hayalǵa tiyisli ekenligi bólek ajratılǵan halda nekeli shártnamasında belgilengen bolıp kórsetiledi.

Erli-zayıplınıń ulıwma múlkine tiyisli joqarıda bildirilgen pikirler tiykarında tómendegi túsinikti qalıplestiriw múmkin: erli-zayıplınıń ulıwma múlk huqıqı bul er hám hayaldıń neke dawamında arttırǵan yamasa nekeden aldın olardıń birgeklikdagi qarjıları esabınan alıńǵan mal-múlkke salıstırǵanda birgelikte, úlesli yamasa bólek iyelik qılıw, paydalanıw hám biylik etiwge tiyisli nızam yamasa shártnamada názerde tutılǵan huqıqı bolıp tabıladı.

⁶ Минеев О.А. Технологии юридической деятельности в области регулирования имущественных отношений супругов в современных правовых системах // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 5, Юриспруд. 2013. № 2 (19). –92с

REFERENCES

1. Атаходжаев Ф.М. Развитие законодательства о браке Республики Узбекистан и проблемы его дальнейшего совершенствования: автореф.дисс.доктораюрид.наук.– Т.:2000.– С.4
2. Авесто. Тарихий-адабий ёдгорлик. Асқар Маҳкам таржимаси.- Тошкент: Шарқ, 2001.-121б.
3. Алексеев С.С.Общие дозволения и общезапреты в советском праве.– М.: Юридическая литература,1989.–С.205.
4. Амонов З.А. Мулкий ҳуқуқлар фуқаролик ҳуқуқининг объекти сифатида: юрид.фан.номз.дис. автореф.– Тошкент: 2011.– 15б.
5. Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. I қисм.– Тошкент: ТДЮИ, 2006.– 251б.
6. Зокиров И.Б. Фуқаролик ҳуқуқи. II қисм.– Тошкент: ТДЮИ, 2009.– 335б.
7. Кецко Е.В. Правовое регулирование института собственности супругов: Автореф. дис. канд. юрид. наук. -М.: 2006.-18 с.
8. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации (Постатейный) / Отв. ред. О.Н. Низамиева.– М.: Проспект, 2010. –123 с.